

KULTURMINNER VED LAPPJORD, GURTTEJOHKA OG BUDALSVATNET/ VUOIDDASJÁVRI I ROHKUNBORRI NASJONALPARK

Bardu kommune, Troms og Finnmark fylke



Harald G. Johnsen, Troms og Finnmark fylkeskommune, Seksjon for kulturarv
Stine Barlindhaug, Sametinget, Seksjon for kulturminner, areal og miljø



Troms og Finnmark fylkeskommune
Romssa ja Finnmárkku fylkkagielda
Tromssan ja Finmarkun fylkinkomuuni

Innhold

Innledning.....	side 1
Fangstgroper på Bosodanorda/ Avževuođđo	side 2
Offerplassen.....	side 10
Området rundt Lappjordhytta (Lappjord).....	side 12
Polnorøysa og andre røyser.....	side 15
Reindriftsamiske boplasser på vestsiden av Sjørdalen.....	side 17
Krigsminner ved Gurttejhoka og Polnoviken/Bolnnuluokta.....	side 19
Krigsminner ved Budalsvatnet / Vuoiddasjávri.....	side 24

Innledning

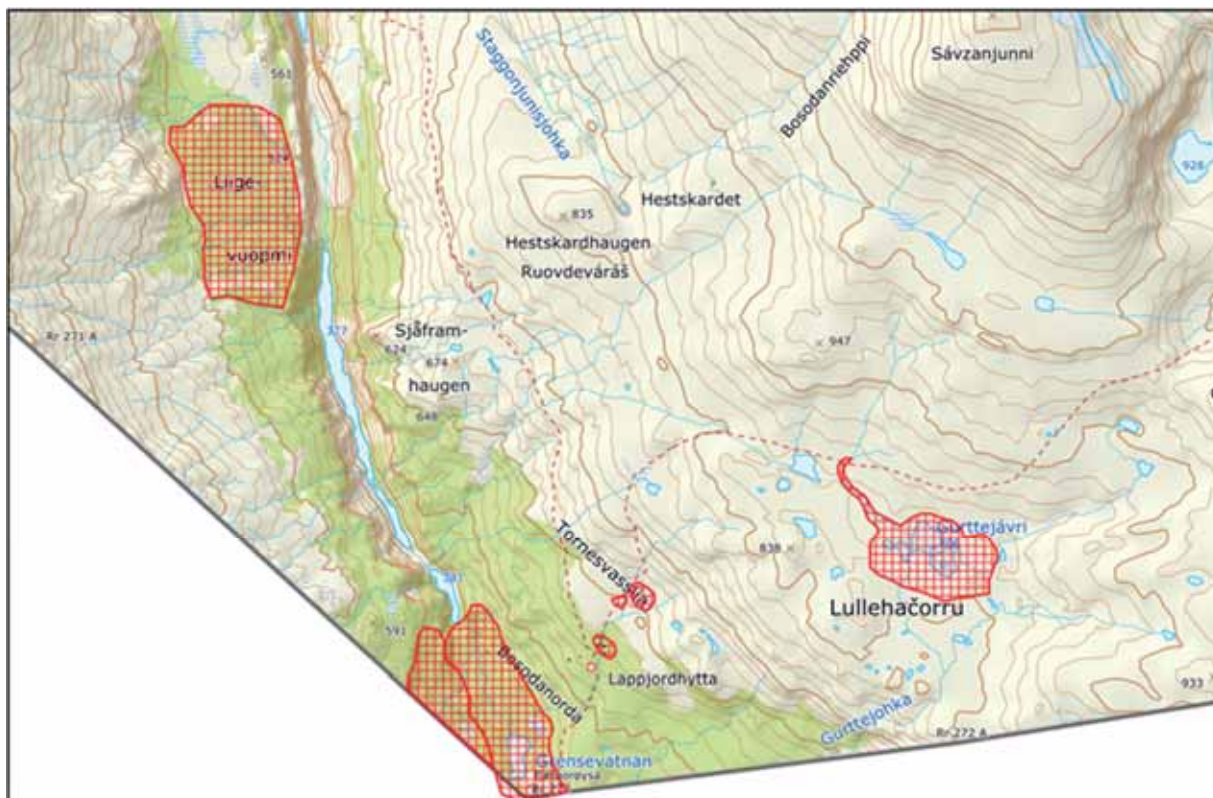
Etter oppdrag fra Statsforvalteren ble områdene rundt Lappjordhytta og tilstøtende områder i nasjonalparken registrert og kartlagt 22. til 27 august 2021. Dette var en fortsettelse av tilsvarende oppdrag i nasjonalparken rundt Gievdnajavri. Oppdraget er gitt i felleskap til fylkeskommunen og Sametinget som har registrert sammen i felt. Rapporten inneholder også beskrivelser av krigsminner ved Gurttejhoka og Budalsvatnet.

Tidligere registreringer og publikasjoner dannet utgangspunkt for valg av områder. Felles for tidligere kulturminneregistreringer i nasjonalparken er manglende oppfølging når det gjelder kartfesting av kulturminner i registersammenheng, noe som er vesentlig for at dette datagrunnlaget skal være anvendbart under arealplanlegging og i forvaltningssammenheng.

De fleste kulturminner som ble registrert var fangstgroper som supplerte de fangstlokalitetene som allerede var registrert i Askeladden med flere enkeltminner. Også flere tidligere omtalte gammetufter ved Lappjorda ble målt inn. Her ble også påvist et eldre ildsted/árran. I skråningen nedenfor Lappjordhytta finnes fem halvmåneformede steinsettinger. Det mest nærliggende er å tolke dem som čilat-skyteskjul og se dem i sammenheng med de øvrige fangstinnretningene. Det ble også gjort forsøk på å gjenfinne en reindriftsamisk boplass på Liigevoupmi som er omtalt i flere kilder, blant annet Ruden (1911) og Prestbakmo (2002).

To teltboplasser etter eldre reindrift ved Gurttejavri som er omtalt i en befaringsrapport fra Hartvig Birkely (Sametinget) fra 2002 ble ikke gjenfunnet.

Registreringene var også knyttet til et planlagt arbeid om å gjenoppføre et sperregjerde fra riksgrensa til øverste del av canyon som ble revet av svenske myndigheter i 2020. Det var på befaringstidspunktet alt flydd inn gjerdemateriale som også ligger tett ved noen av gropene. Arbeidet er tenkt gjennomført ved hjelp av motoriserte kjøretøy (ATV) og berører fangstgroplokaliteten lengst sør. Vi kommer tilbake til dette i plan-/byggesakssammenheng.



Undersøkte områder i rød skravur

Fangstgroper på Bosodanorda/ Ávževuođđo

Den øverste delen av canyonen der den flater ut mot riksgrensen mot Sverige har det samiske navnet Bosodanorda som betyr møtested. På samisk er *Bosodan* presens av verbet puste ut en kort stund, hvile litt, ta en pause i 1. person entall, med andre ord «jeg puster ut en kort stund, jeg hviler litt, jeg tar en pause ved /på tre-/skoggrensa (*orda*). Området omtales også i flere kilder som Ávževuođđo blant annet Prestbakmo (2002) og Klaussen (2008). Ávži betyr trang dal og *vuo*''o betyr bunn. På kart benevnes det som Bosodanorda, men begge navnene har trolig vært brukt.

I dette området finnes et omfattende fangstgropsystem med utbredelse på begge sider av nasjongrensen. Fangstgropanlegget er nevnt i ulike beretninger fra tidlig 1900-tallet. Den første geografiske/etnografiske tilnærmingen ble gjort av Carl Johanson i 1951 og anlegget ble siden utførlig

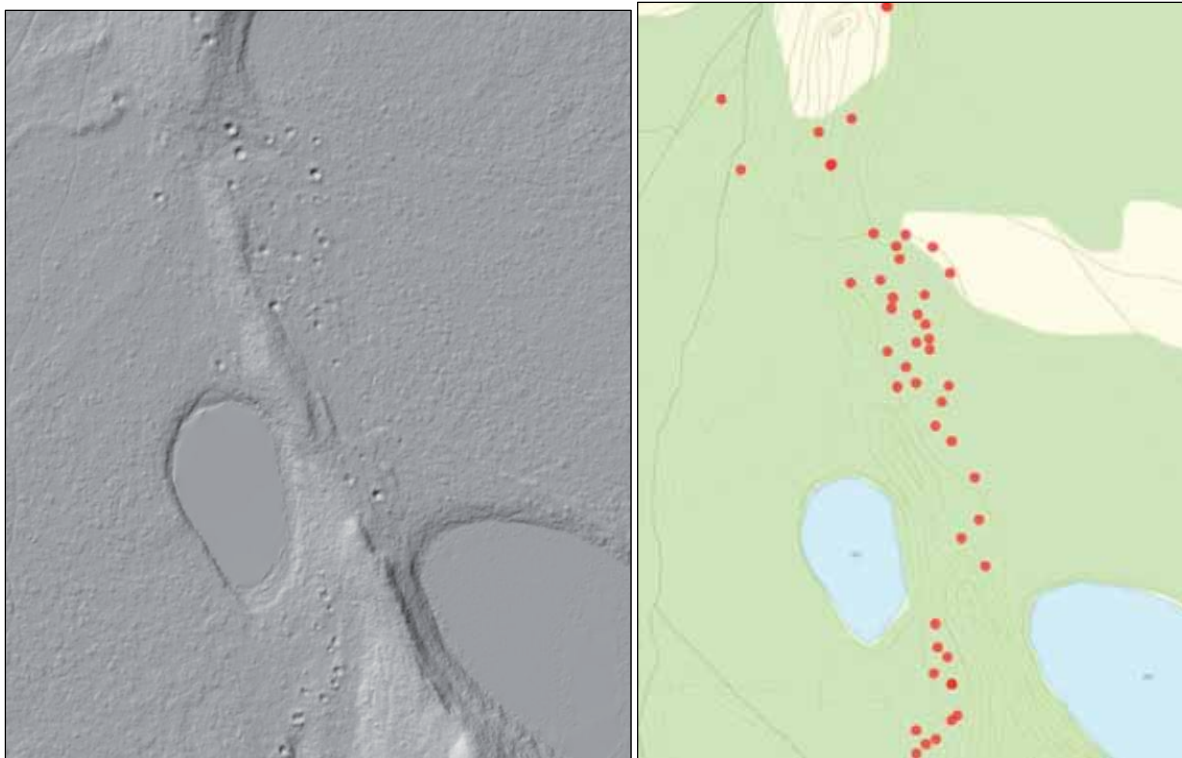
registrert og dokumentert av Ernst Manker i 1961. Det samlede antall groper ble da satt til 213. Senere har Monica Klaussen (2008) skrevet en hovedfaghandling om strategisk villreinsfangst i Troms der blant annet dette anlegget inngår som undersøkelsesobjekt. Klaussen har også foretatt dateringer av enkelte groper i anlegget. Selv om anlegget har vært kjent over lang tid har det ikke vært kartfestet i registersammenheng (Askeladden) før i 2017. Det totale antallet groper på norsk side er nå 146.

Fangstgroper er en av flere typer fangstinnretninger ved kyst - og innland. De finnes som jordgravde groper, murte fangstgroper, sperregjerder med snarer og fangstgjerder. Fangstanleggene er myntet på fangst av villrein eller elg og ligger ofte på overgangssteder der dyrene passerer: For eksempel daler, myrområder og mellom flere vann. De kan også ligge ved overgangen fra et fjell til et annet og fra dal til dal. De jordgravde fangstgropene viser en lang bruksfase og geografisk variasjon.

Dateringer fra Karasjok og Kautokeino kommuner i Finnmark viser to bruksperioder i slutten av yngre steinalder og tidlig metalltid, henholdsvis rundt 2000 og 1400-1000 f.Kr. Dateringer fra de store fangstgropanlegget ved Ástu ved Leinavatn viser stor spredning, med ei datering fra yngre steinalder, fra overgangen eldre jernalder tidlig metalltid (kr.f.) og 16-1700 tallet. Dateringsmaterialet fra Bosodanorda/ Ávževuođđo har bare muliggjort dateringer til en siste bruksfase på 1700-tallet, men langt eldre dateringer er svært sannsynlig. I Sverige dateres hovedvekten til jernalder og mellomalder. Dette er i stor grad samsvarende med dateringer fra fangstanlegg lenger sør i Norge (Sommerseth 2009:247-255).

Ulike dateringer mellom og innenfor samme anlegg kan skyldes ulike/usikre dateringsmetoder, men indikerer også muligheten for at anleggene har vært i bruk over lang tid. Ved det store fangstgjerdeanlegget på Gollevárre i Varanger finnes arkeologisk materiale tilknyttet fangsten som er datert til senmellomalderen. Skriftlige kilder forteller også at det har vært i bruk fra 1400- til tidlig på 1600-tallet (Sommerseth 2009:247-255). For andre deler av landet er det satt fram en hypotese om at store samlinger med bogastiller på Vestlandet, i Romsdals- og Sunndalsfjellene, har vært i bruk i slutten av siste istid på nunataker som har stukket opp av iskapen (Jordhøy et. al 2005).

En økt mengde norrøne løsfunn og jaktpiler i innlandet i vikingtid (800-1100) kan peke mot handelsforbindelser mellom en samisk innlandsbefolkning og norrøne kystgrupper (Hansen og Olsen 2004:211, Sommerseth 2009:262. Skriftlige kilder og trykt billedmateriale fra reisende på 1500-1700-tallet forteller at jakt på villrein har vært viktig i samisk økonomi til opp på 1500-tallet og trolig senere (Sommerseth 2009:261-263).



Fangstgroper ved Ostu, Altevatn

Fra skogsområdene øst for Jukkasjärvi trakk villreinen vestover og passerte på vårparten gjennom området mellom Altevann/Álttesjávri og Torneträsk på vei til sommerbeitene i fjellområdene og halvøyene mellom Ofoten, Rombaken/Ruoppat og Salangen (Sommerseth 2001).

Fangstgropanlegget ligger i et område som utgjør skillet mellom utløpet av den bratte canyon-dalen Boldnoávži (Sørdalen) og Duortnosjávri (Torneträsk). Sammen danner disse to topografiske elementene en 9 mil lang barriere for dyr (og mennesker) på vandring. Passet er ca 2 km langt og inneholder både frodige dalsider, bratte steinurer og slakt, bølgende terreng. På langs er det delt av elva Boldnujohka og små fjellvann. Moderne trekkruiter for tamrein viser at hovedtrekkene passerer området både vår og høst. Tilsvarende gjelder for Ástu. Her ligger 66 fangstgroper på tvers av en tørr tange mellom Altevatn og Leinavatn som til sammen danner en vannsperre på til sammen fem mil. Langs etter Suttessgaldojohka i dalføret fra innerenden av Altevatn til Roggesjavrrit finnes flere større og mindre anlegg som er påvist gjennom LIDAR. Dette er anlegg av betydelig størrelse som ikke er nøyaktig målt inn i felt. Anleggene ble først påvist av Knut Helskog i forbindelse med vassdragsundersøkelser på 1970-tallet. Også innenfor Reisa nasjonalpark framtrer et stort antall fangstgropsystem på nye Lidar data.

Fangstanlegget på Bosodanorda/ Ávževuođđo ligger på norsk side dels nede i dalføret med stigning opp på begge sider. På svensk side ligger de tett i tett på toppen av en morenerygg som bukker seg oppover en forholdsvis bratt dalside. Beliggenhet i dalfører har ofte blitt brukt som

argument for at dalførene har vært «fangstbare» områder der rein eller elg måtte trekke for å komme seg videre til beiteområdene på fjell- og viddeplatåer. Noen har også pekt på at dyreflokkene har vært mer sårbar i disse områdene hvor oversikten er mindre og jegerne mye enklere kan sperre for fluktmulighetene enn i åpne viddelandskap (Klaussen 2008:57). Fangstgropene i Bosodanorda/Avževuođđo følger i hovedsak rygger i landskapet, eller ligger foran ryggene. Stedvis ligger kortere rekker på tvers av lengderetningen i flatt eller skrånende terreng.

Fangstgropanlegg for villrein har ofte blitt assosiert med massefangst og stort økonomisk utbytte. Klaussen mener at fangsten i Troms, med enkelte unntak, har vært av moderat størrelse der fangsten også har representert en mer husholdningsbasert fangst med tanke på et visst overskudd i form av kjøtt, pels og andre ressurser. Unntak er anlegg av den typen som finnes i Avževuođđo / Bosodanorda, Ostu og Reisa nasjonalpark.

Som beskrevet er det vanskelig å datere fangstgropanlegg. For de største anleggene slik som det i Avževuođđo/Bosodanorda, er det mest nærliggende å tro at det har vært en svært langs bruksfase hvor anlegget har blitt vedlikeholdt og utvidet etter behov. Den landskapsmessige «flaskehalsen» som villreinen har måtte passere har sannsynligvis tiltrukket seg fangstfolk så snart de var til stede i området i steinalderen. Muligens har omfanget av fangsten og størrelsen på anlegget økt markant mot slutten av jernalderen (vikingtiden). Samiske jaktprodukter var ettertraktede og viktige varer for nordnorske norrøne høvdinge i handelen med stormenn lenger sør. De nordnorske høvdingene kunne tilby unike produkter fra nord og få byttet til seg ettertraktede europeiske varer. For samene i innlandet kunne denne handelen eksempelvis gi dem tilgang på metall, tekstiler og korn. (Sommerseth 2009, Hansen & Olsen 2004).

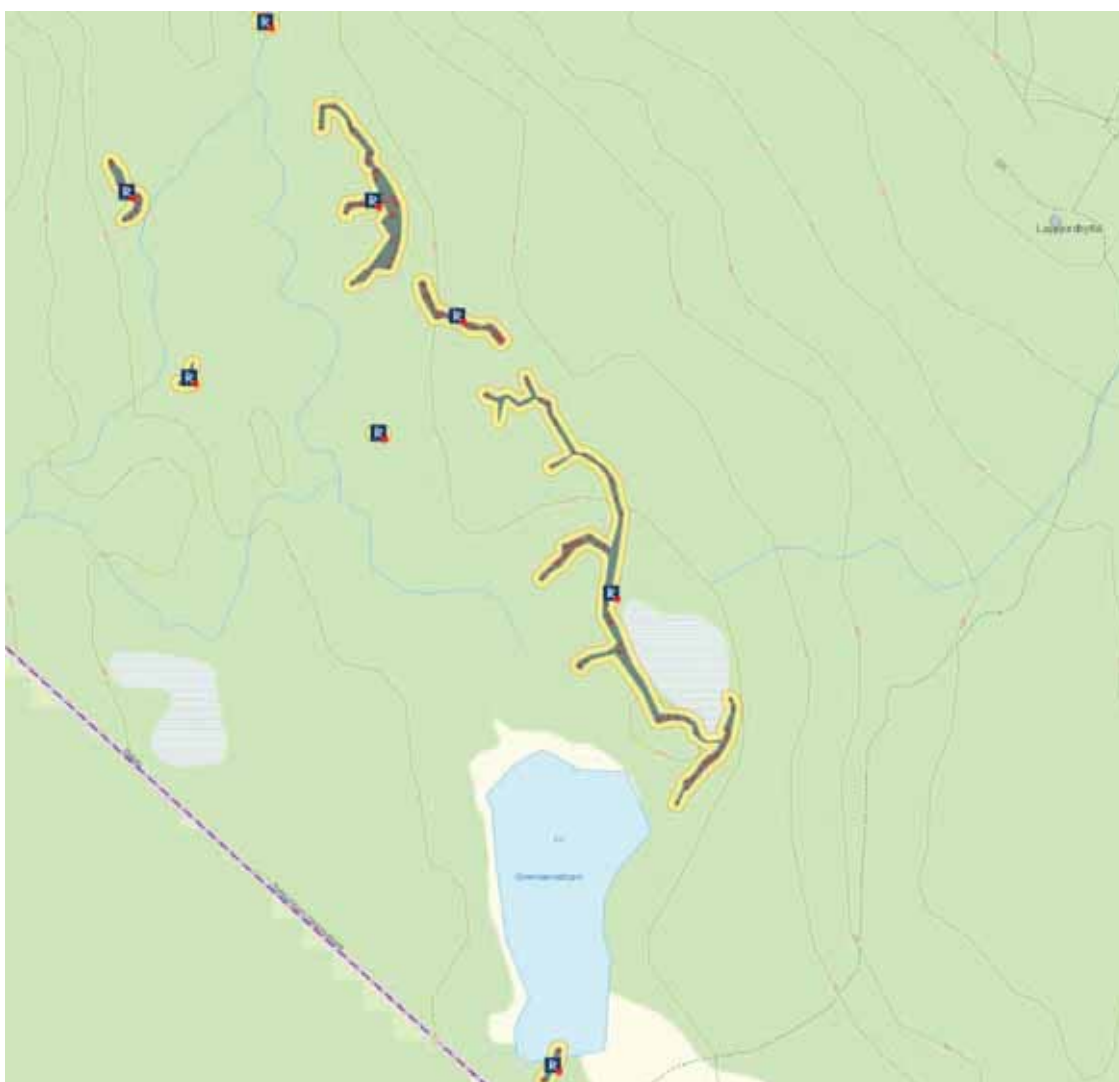
Skattelister fra 1500-t og utover viser også at fangstprodukter har vært viktige for skatteoppkrevere. Samtidig viser både skattelister og det arkeologiske funnmaterialet en markant brytningstid utover 1600-tallet med overgang fra fangstbasert næring til økning av tamreindrift med flyttinger mellom innland og kyst. (Hansen & Olsen 2004, Hansen 2007). Kanskje hadde fangstanlegget i Avževuođđo/Bosodanorda sin største utbredelse de siste hundreårene før villreinen ble borte og tamreindriften i økende grad overtok. Sammenlignet med anlegget i Ástu, har mange av gropene har nokså lik størrelse og kan bety at mange er bygd over et kortere tidsrom.



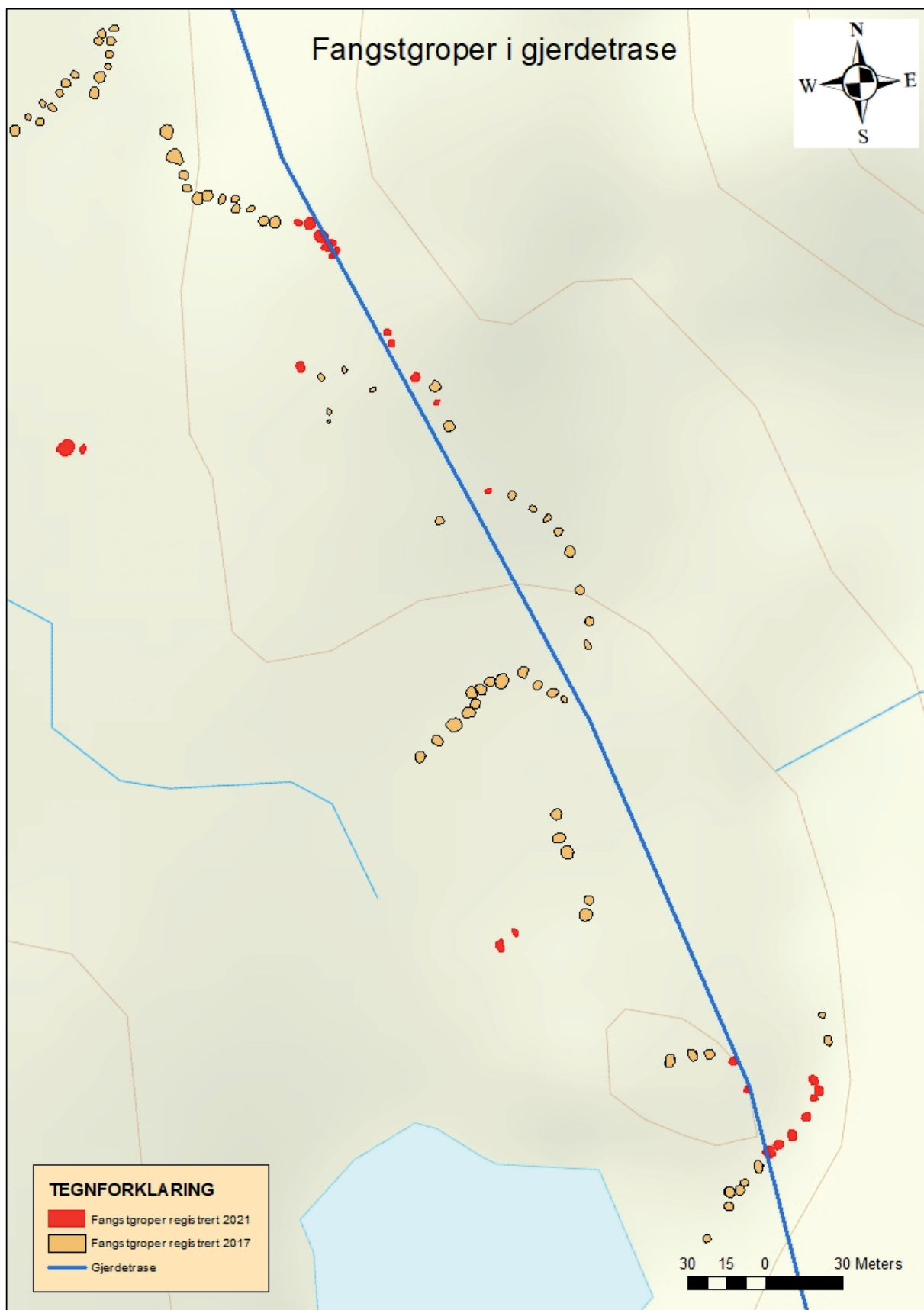
Fangstgroper på rekke ved Grensevatnan



Merkede groper i gjerdetraséen



Fangstanlegget i sin helhet



Oversikt over fangstgroper i gjerdetrase



Oversikt over fangstgroper i gjerdetrase

Offerplassen

Offerplassen ligger på liten kolle med større og mindre bergframspring inntil og vest for elva Avževoudđojohka. Den skal ifølge kilder ha hatt nær forbindelse til reindriften som har blitt utøvd i området, men opprinnelsen kan trolig knyttes til villreinfangsten. Plassen ble oppsøkt 9. september 1908 av en gruppe mennesker med felles interesse for samisk kultur i nordlige områder. Gruppen var sammensatt av disponent ved LKAB i Kiruna, Johan Olof Hjalmar Lundbohm (1855-1926), som kjente til plassen på forhånd, den danske maleren, forfatteren og etnografen Emilie Demant Hatt (1873-1958), geografen Otto Sjögren (1881-1975) som foretok geografiske og geologiske undersøkelser ved Torneträsk og Abisko. Han skrev også reisehåndbøker om samme område. Med i følget var også samene Polis-Nikki og en arbeider fra Abisko. Lundbohm var gruveselskapet LKABs første disponent i Kiruna, men var også geolog, kjemiker og kunstekspert. Emilie Demant Hatt var aktiv i samiske områder i Sverige og Nord-Norge tidlig på 1900-tallet.

Tre sieidier som fantes på stedet samt offergaver som mynter, kniver og andre gjenstander av metall ble tatt fra stedet i to omganger. På stedet fantes også store mengder reinhorn og bein etter ofringer. Lundbohm forteller at han var redd for at den største sieidien skulle bli tatt fra stedet av turister fra Abisko og tok den derfor med seg under sitt besøk. De andre gjenstandene ble hentet av Polis-Nikki og den samiske forfatteren og reindriftsutøveren Johan Thuuri (1854-1936) en måned senere. Thuuri var skeptisk til å fjerne noe fra stedet, men tok likevel det gjenværende med til Lundbohm. Senere opplevde reindriftsutøverne i Talma en stor nedgang i bestanden av rein. Thuuri meddelte da overfor Emilie Demant at dette måtte skyldes at offerplassen var skjendet, i tillegg til at alle med unntak av Demant, ikke hadde gitt noe tilbake for det som ble tatt.

Myntene er fra 16- og 1700-tallet, men det skal ifølge kilder være funnet eldre mynter fra jernalder på plassen, men disse er i dag ikke kjent i noen samlinger. Et lite enegget sverd datert til 700-tallet ble også funnet. Sverdet, myntene og fangstanlegget kan med sannsynlighet knyttes til den vareutvekslingen fant sted mellom den samiske befolkningen og andre tilbake til jernalder og senere.

Alle gjenstandene unntatt den største sieidien befinner seg i dag på museum. Sieidien står fortsatt på peishyllen i det bevarte kontoret etter Lundbohm (Danis 1926, Serning 1956, Thenander 2002).



Offerplassen ligger på kollen midt i bildet

Foran kollen der offerplassen ligger 4-5 små fangstgroper som ble registrert i 2021. Slike små groper finnes sammen med større groper i for eksempel Ástu anlegget. Størrelsen kan tyde på at de ikke var fangstgroper, men *snublegroper* som enkelte forskere har kalt dem for. Ved Ástu ligger de i tilknytning til større groper. Her ligger de på ei innsnevring i landskapet øst for Avževoudđojohka, inn til kollen der offerplassen ligger. Det er et kupert landskap med bergframspring og skjulesteder. Kanskje har de fungert mer som fangsttekniske hjelpemiddel ved at jegere i skjul har utnyttet kaoset som oppsto i dyreflokken når reinen ble overrasket og snublet i gropene.

Området rundt Lappjordhytta (Lappjord)

Rett over Lappjordhytta restene etter tre gammer, den ene er etter gammen som sørdalingene kalte «Frydenlundgammen», angivelig fordi «det var slik en fryd å komme hit». Gammen ble bygd av folk fra gårdene i Sør-dalen til bruk som jaktgamme (Prestbakmo 2002:10) i perioden 1870-1895. Den ble også brukt til overnatting i forbindelse med fiske i Torneträsk der folk fra Sør-dalen hadde båt. Båten ble kjørt med hest inn Isdalen og over Fonna. Torneträsk var rik på røye, ørret og sik som fritt kunne fiskes til vinterforsyning (Bardu historielag:2004:14). Fisket opphørte ved under unionsoppløsningen i 1905 (Prestbakmo 2002: 10).

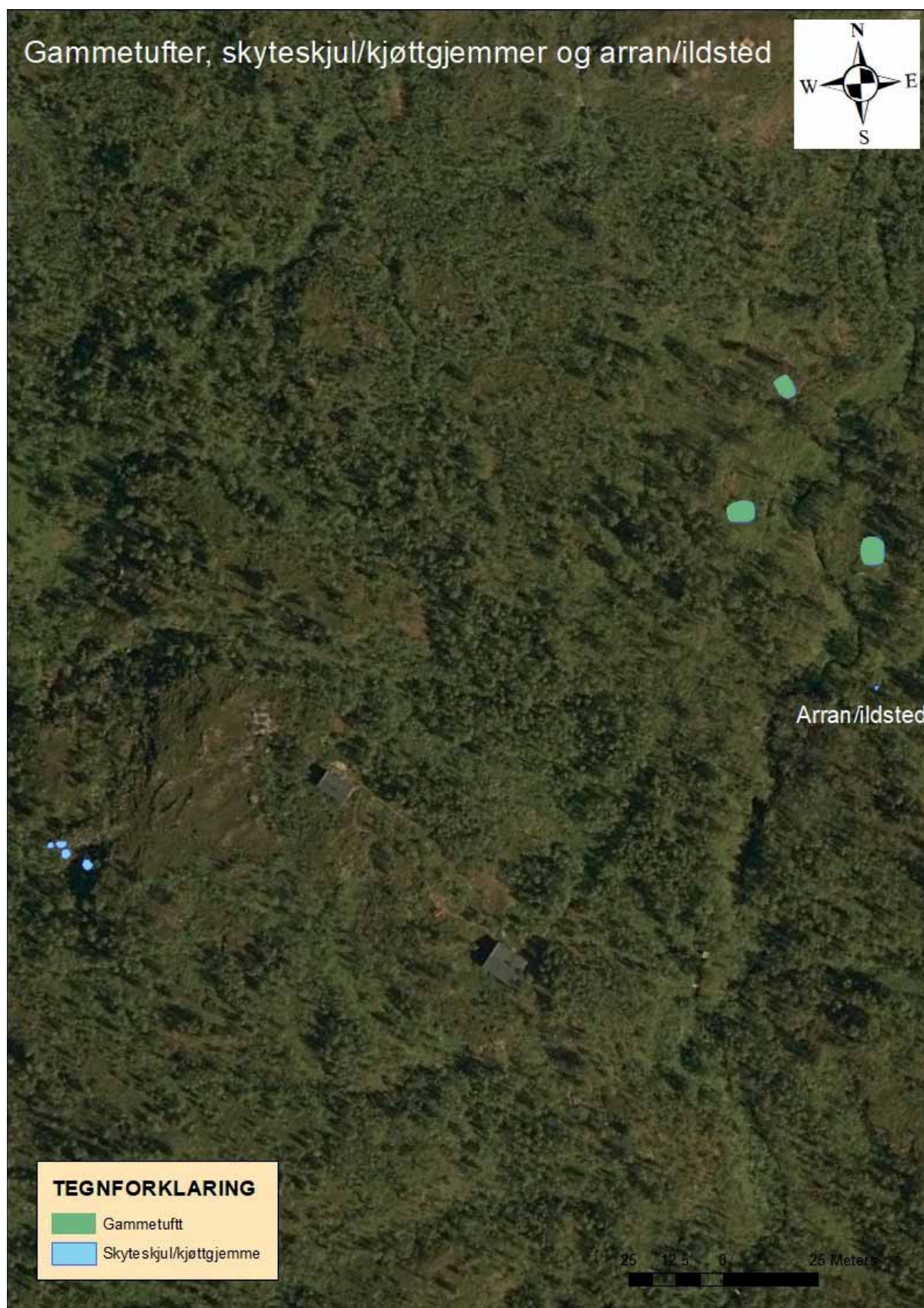
Vegetasjonen i området skiller seg ut fra området ellers med mye gressvekst og bærer preg av beitepåvirkning og bruk. Reindriftsamene i Talma sameby hadde voktergammer på denne sletta hvor bygdefolket fra Sør-dalen senere bygde jaktgamme (Prestbakmo 2002). Det er sannsynlig at det ligger spor etter en eldre reindriftsamisk gamme under tufta til Frydenlundgammen. Begge gammetuftene lengst sør kan være etter jaktgammer bygd av folk fra Sør-dalen. Det ligger også et sterkt overgrodd arran/ilsted sør for det som trolig er Frydenlundgammen.



«Frydenlundgammen» ved Lappjord

Foto: Kristin Os

Gammetufter, skyteskjul/kjøttgjemmer og arran/ildsted



Frydenlundgammen trolig lengst sørøst

I ei lita ur nedenfor Lappjordhytta finnes fire oppmuringer som danner halvsirkelformede forsenkninger. Det kan være nærliggende å tolke disse som čilat-skyteskjul da de ligger like ovenfor det store anlegget med fangstgroper. En annen mulig tolkning er at de kan ha vært benyttet som borat-lagringsgroper. Slike lagringsgroper kan ha vært benyttet både i forbindelse med villreinfangsten og/eller ha tilknytning til den reindriftsamiske boplassen like nordøst for Lappjordhytta. Reindriften i området rundt Lappjord og Sør dalen er ellers grundig omtalt i NIKUS' rapport (2003) og Prestbakmo (2002)



čilat/Skyteskjul eller borat/kjøttgjemmer?

Polnorøysa og andre røyser

Polnorøysa er en av tre røyser på rekke som markerer grenselinja mellom Norge og Sverige. Årstallet når den ble satt opp og de to kongenes monogram, hhv Fredrik 5. og Adolf Fredrik, er hogd inn på en bauta på toppen av den største røysa. Det er et kulturminne med betydelig alder som må betraktes som et statlig felleseie mellom de to landene, samtidig som den utvilsomt er et kulturminne i nasjonalparken.

Nedenfor turlagsstien til Lappjordhyttene ligger en annen sti som starter der terrenget blir brattere og dalen snevres inn. Stien ble vardet i forbindelse med byggingen av Ofotbanen. Mange på norsk hadde arbeid på banen og stien gjennom Sjørdalen var veien til og fra arbeidsplassen. Vardene er bygd i stein og velholdte. De er så store at de skal kunne synes i all slags vær og er en severdighet i seg selv. Den nye stien går over i den gamle i hver ende. Vardene er viktige kulturminner som forteller om den grenseoverskridende kontakten Sjørdalen har muliggjort på flere plan. Vardene bør vurderes dokumentert og stedfestet.



Polnorøysa ligger mellom Grensevatnan på kollen midt i bildet



Polnorøysa sett fra svensk side

Torneträsk



Merkevarde så vidt synlig på kolle midt i høyre billedkant. Torneträsk i bakgrunnen

Foto: Asgeir Blixgård

Reindriftsamiske boplasser på vestsiden av Sørtdalen

Som nevnt forteller kildene om en reindriftsamisk boplass ved Liigavuopmi. Ivar Ruden som var skogforvalter på begynnelsen av 1900-tallet skrev i 1911 en grundig rapport om «*den skade som de svenske flyttlapper og ren har voldt paa skogen i Tromsø amt*». I sin rapport beskriver han en stor reindriftsamisk boplass på et 400 m bredt flatt jordlent platå som i 1911 var forlatt fordi all skogen var «brukt opp». Han skriver blant annet; «*Spredt over disse vidder findes nu utallige ildsteder til bevis for, at lapperne tidligere har hat sine liggepladser her. Nu kan de ikke ligge her længre, da hele vidden er skogbar og for saavidt forvandlet til høifjeldsmark, tiltrods for, at her er jord i overflod og beliggenheten adskillig under skoggrænsen paa den anden side av dalen*». Det lyktes ikke å gjenfinne boplassen under vår befarung. Den frodige og høye vegetasjonen på stedet kan være årsaken til det. Vegetasjonen i området levnet imidlertid ingen tvil om at dette har vært et mye brukt område med beitetrykk over et langt tidsrom. Dersom området befares like etter snøsmeltingen om våren vil en ha langt bedre mulighet til å gjenfinne de mange teltboplassene som Ruden beskriver. Navnet *Liigavuopmi* kan ha sin opprinnelse i at man dette området ble omtalt med at her var en ekstra skog i tillegg en annen skog/sted. *Liiga* betyr i tillegg til/ekstra. Kanskje var tilgangen på ved, gjerdemateriale og reisverk brukt opp et annet sted først, men så hadde man denne “ekstra”skogen. På samme høyde i terrenget, men 40 minutters gange mot sør, like over grensa til Sverige, påtraff vi flere teltboplasser. I følge Presbakkmo 2002 hadde Polnogrupper som tilhørte Talma sameby fra slutten av 1800-tallet sine sommerboplasser opp mot skoggrensa på vestsiden av Ávzevođđo, før de etterhvert utover 1900-tallet begynte å oppholde seg i Polnoviken i nordenden av Torneträsk om sommeren. Både boplassen vi påtraff på svensk side av grensen og den ved Liigavuopmi er trolig etter Polnogrupper.



*Liigavuopmi. Ruden beskriver i 1911 at samene har forlatt området fordi det ikke lenger var mere skog igjen.
Foto: Ruden 1911*



Liigavuopmi i 2021 hvor skogen har tatt helt over igjen.

Boplassen i Pålnoviken var i bruk vår, sommer og høsten fram til 1940. Nærhet til Ofotbanen/Malmbanen og turiststasjonen i Abisko førte til økt turisme som samene utnyttet som tilleggsnæring (Kjelsvik 2008:13). Samene hadde buskap som kyr og geiter. Hver høst kom samene

fra Polnoviken med geitene sine som de fikk ha i Sør-dalen over vinteren fram til juni måned (Bardu historielag 2004:33) . En av beboerne i Polnoviken, Ellen Partapouli, har kunnet fortelle at geitene overvintret på gårder i Sør-dalen, dit hun førte dem som 19 åring. Lenge gikk det båtrute fra Abisko til Polnoviken, men i 1940 ble det bygd militære installasjoner ved grensen til Norge. Boplassen måtte derfor flyttes til Djupviken ved nordsiden av Torneträsk noe lenger mot øst (Kjelsvik 2008:13)



Boplassen i Polnoviken, ukjent årstall

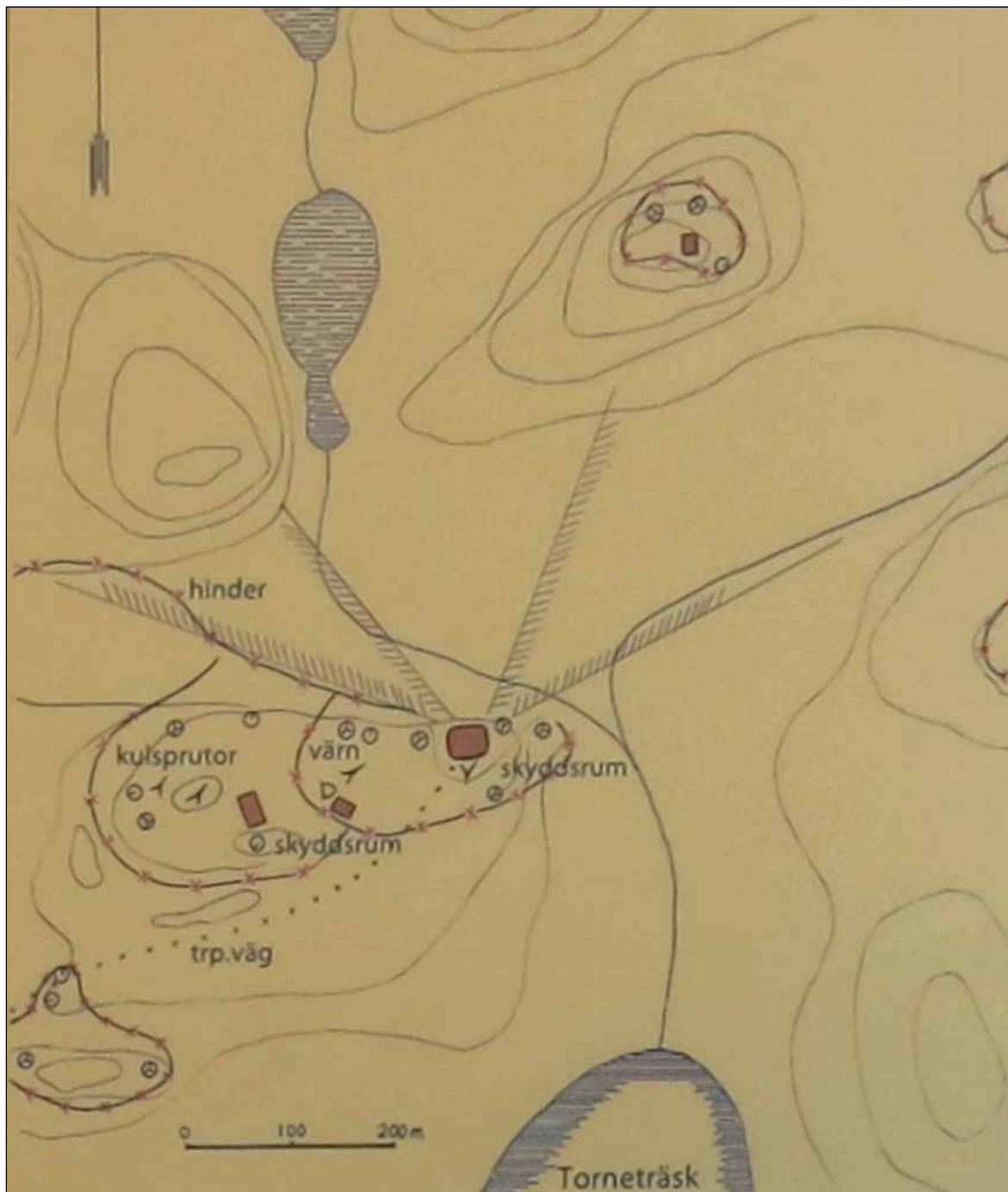
Foto/Arkiv: Borg Mesch/Nordiska museet

Krigsminner ved Gurttejohka og Polnoviken/Bolnnuluokta

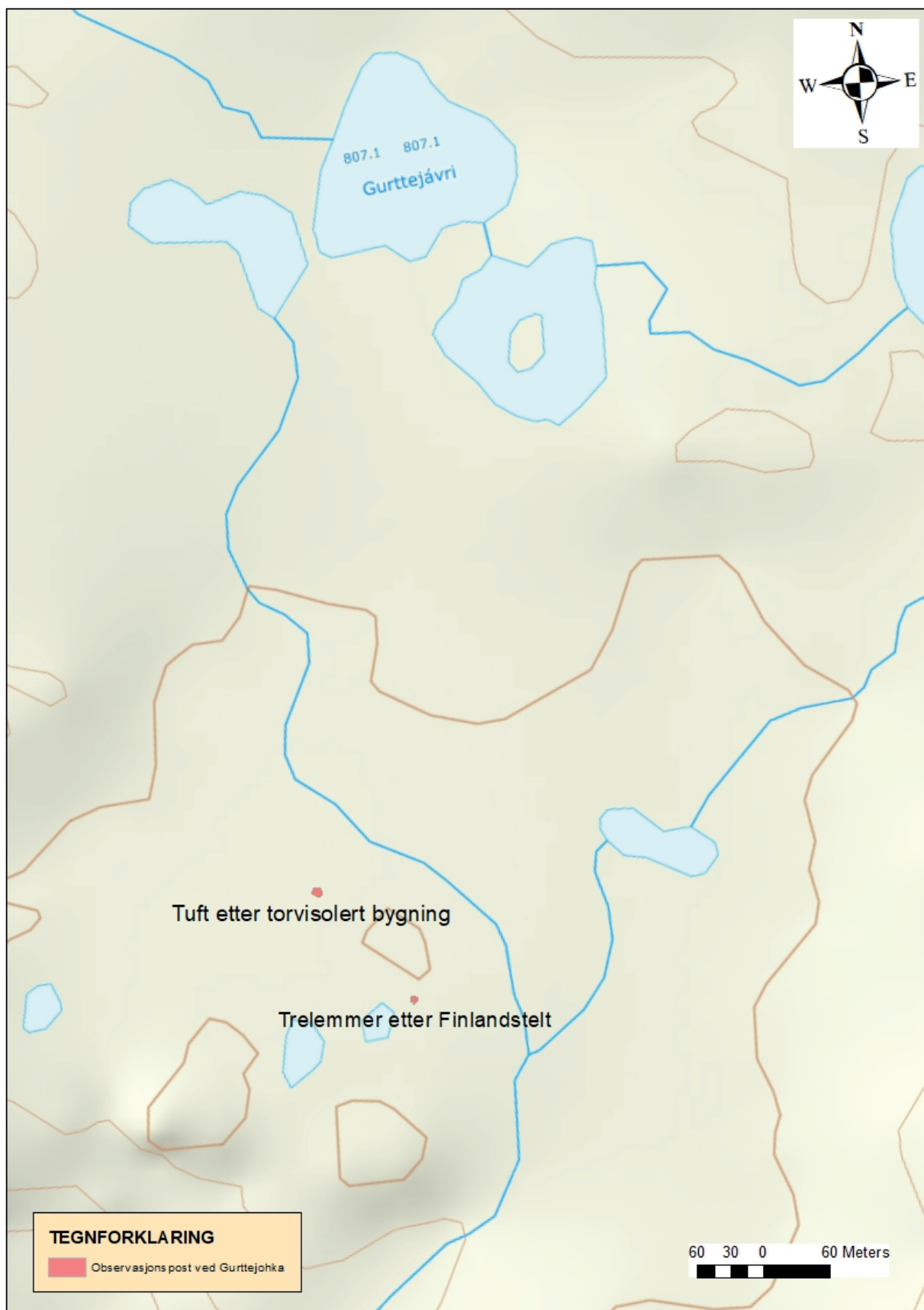
Gurttejohka ligger 2 km øst for Lappjordhyttene. Ved en tidligere anledning i 2017 var fylkeskommunen sammen med Statens naturoppsyn på en ryddeaksjon på en tysk observasjonspost fra 2. verdenskrig. På stedet fantes mengder av hermetikkbokser og glasskår. Samtidig ble tufta etter ei torvisolert bygning og ett Finlandstelt registrert. Her har det vært en framskutt tysk grensevakt med telefonlinje til Sør-dalen. Posten ligger i på en svakt markert høyde i et ellers åpent landskap med spesielt god utsikt mot øst. I løpet av krigen flyktet tyske desertører, russiske fanger, franske fallskjermssoldater og norske flyktninger gjennom Sør-dalen. Den framskutte posten på Gurttejohka har trolig hatt en funksjon i å holde kontroll over og hindre flyktningetrafikken.

Om lag 250-300 meter mot sørvest, på brekket ned mot Lappjord, finnes et brystvern som trolig har vært skjul for en vaktsoldat. Herfra er det svært god utsikt mot Torneträsk og Malmabanen/Ofofbanen. Kanskje kan observasjon av togtrafikken med kull til Narvik være en forklaring på plasseringen.

Sverige var på sin side bekymret for at tyske tropper kunne rykke inn i Sverige gjennom Sørvalen. Det ble etablert en rekke forsvarsverk, spesielt langs Ofotbanen/Malmabanen for ha kontroll og beskytte denne. Ett av disse ble anlagt i Polnoviken, et fjellbunkeranlegg med offisers- og mannskapsbrakke for 50 mann. Bunkeranlegget er tilgjengelig for publikum.



Fjellanlegget med maskingeværstillinger i Polnoviken. Illustrasjon på infoplakat i Polnoviken.



Observasjonspost/grensevakt ved Gurtejohka



Gurttejohka: Tuft etter torvisolert bygning med ovn i midten



Gurttejohka: Trelemmer etter Finlandstelt og ovn



Finlandstelt (i leiren for russiske krigsfanger i Øverbygd, Målselv kommune)

Fotoarkiv: Midt-Troms museum



Gurttejhoka: Skjul for vaktpost

Krigsminner ved Budalsvatnet / Vuoiddasjávri

Rett etter at Norge kapitulerte startet okkupasjonsmakten med å plassere og forlegge avdelinger med ulike formål på flere steder. Ett av målene var å hindre trafikk av flyktninger over de naturlige grenseovergangene. Etter hvert som krigen skred fram fryktet okkupasjonsmakten også at russiske styrker ville komme østfra gjennom disse. I Nord-Norge var disse grenseovergangene knyttet til de laveste fjellovergangene i dalførene innenfor små grender og bygder. I Bardu var dette Østerdalen/Altevatnet, øverst i Sørtdalen og Salangsdalen innafor Bones gjennom dalførene Budalen og Stordalen. Som vedlagt kartskisse utarbeidet av Stein-Wiggo Bones viser gikk det to fluktruter inn Budalen. I nordvestenden av Budalsvatnet ligger ei steinbu etter en tysk grensevakt som er murt inn under et overheng i berget. I østenden av vatnet finnes også restene etter et Finlandstelt lik det som finnes ved Gurttejohka. Herfra er det vid utsikt mot Budalen. Grenselosene kjente til denne bua og de tyske soldatenes bevegelsesmønster i dalen. Det er ikke kjent om noen ble oppdaget og tatt i Budalen, eller om noen brukte denne ruta uten hjelp av los. Budalen var også utmarksbeite for melkekyrne som daglig ble hentet tilbake til sommerfjøsene for melking. Det gjorde at de tyske vaktstyrkene var vant til trafikk i området. Det er anslått at mellom 150-250 flyktet via Budalen/Stordalen (Bones 2020).



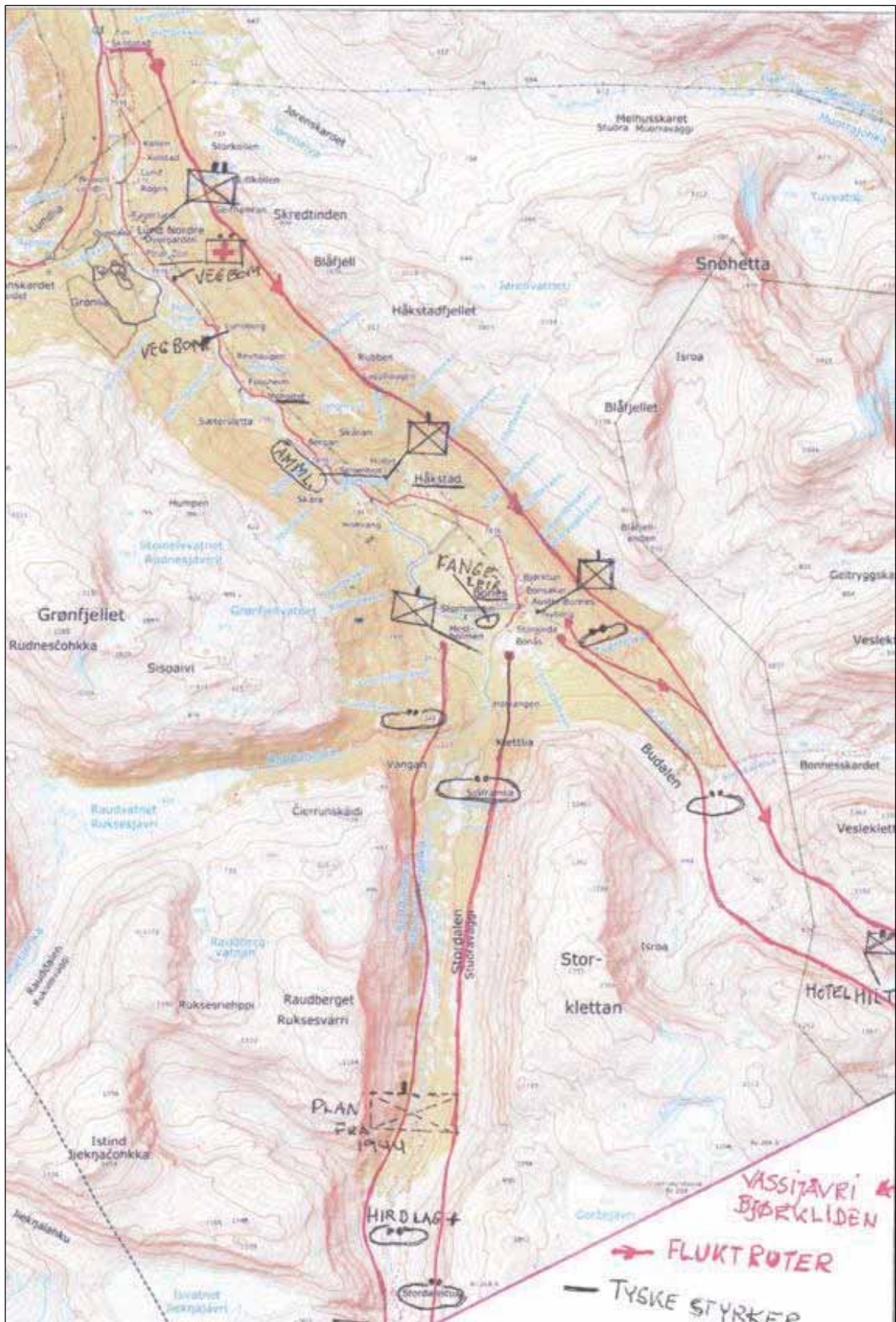
Steinbua ved Budalsvatnet, på folkemunne «Hotel Hilton».

Foto: Kjetil Letto

Rester etter Finlandstelt i ved Budalsvatnet. Budalen mot Stordalen i bakgrunnen på det minste bildet. Foto: Kjetil Letto



Grensevaktene ved Budalsvatnet og rester etter Finlandstelt



Kart som viser tyske avdelinger og fluktruter inn Stordalen og Budalen. Utarbeidet av Stein-Wiggo Bones

Litteratur/kilder

- Bardu historielag., 2004: *Sørdalen/Isdalen-Norsk historisk bruk*. Innspill til oppretting av Sørdalen/Isdalen nasjonalpark. <https://docplayer.me/6833300-Sordalen-isdalen-norsk-historisk-bruk-bardu-historielag-mai-2004.html>
- Birkely Hartvik., 2000: *Upublisert registreringsrapport fra kulturminneregistrering for Sametinget i forbindelse med opprettelse av Sørdalen/Isdalen nasjonalpark*.
- Bones, Stein-Wiggo., 2020: Tett på okkupasjonsmakten i fem år. *Brigadeavisa - Ny årgang 17 – nr 1 – juni 2020*.
- Danius Erik., 1926: *Om de hedniska lapparnas gudabilder*. Västerbotten (Umeå, 1920).
- Hansen. L.I., Olsen, B. *Samenes historie frem til 1750*. Cappelen.
- Hansen, L. I 2007. Grenseoverskridende reindrift i en grenseløs tid. Reindrift i Nordre Nordland på begynnelsen av 1600-tallet. I Broderstad, Else-Grete, Niemi, Einar & Ingrid Sommerseth (red.) *Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905. Skriftserie nr. 14, Sámi dutkamiid guovdáš/Senter for samiske studier, Tromsø.: 21-36*.
- Jordhøy, P., Støren-Binns, K. & Hoem, S. 2005. Gammel jakt og fangstkultur som indikatorer for eldre tiders jaktorganisering, ressurspolitikk og trekkemønster hos rein i Dovretraktene. *Nina rapport 19*.
- Kjelsvik, Wilhelm., 2008: *Sørdalen– samisk kulturlandskap: Utviklingstrekk i møte mellom norsk og samisk kultur*. Upublisert fagoppgave i kulturlandskap ved NAKUT Bardu 2006. Høgskolen i Hedmark <http://www.kjelsvik.no/Kulturlandskap.pdf>
- Klaussen, Monica., 2008: *Strategisk villreinsfangst i Troms: En analyse av fangstgropanlegg og deres beliggenhet, oppbygging og bruk*. Upublisert masteroppgave i arkeologi. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, U.i.T.Ø. <https://munin.uit.no/handle/10037/1760>
- Manker Ernst., 1960: Fångstgropar og stalotomter. Nordiska Museet, Acta Lapponica XV.
- Os, Kristin., 2003: *Kulturhistoriske registreringer – Ny nasjonalpark i Sørdalen – Isdalen Bardu kommune*. Oppdragsrapport, NIKU. <https://docplayer.me/4040564-Kulturhistoriske-registreringer-ny-nasjonalpark-i-sordalen-isadalen-bardu-kommune.html>
- Prestbakmo, Hans., 2002: Natur, tanker og mennesker i grenseland.
- Prestbakmo, Hans., 2002: Samisk bruk av Sørdalen og tilgrensende fjellområder. Upublisert rapport.
- Ruden Ivar., 1911: *Fremstilling av en del av den skade som de svenske flyttlapper og ren har voldt paa skogen i Tromsø Amt*. Kristiania, Grøndahl & Søn's boktrykkeri
- Serning Inga., 1956: *Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska lappmarkerna*. Red. Ernst Manker. Nordiska museet, Acta Lapponica XI.
- Sommerseth, Ingrid. 2009. *Villreinsfangst og tamreindrift i indre Troms-belyst ved samiske boplasser mellom 650 og 1923*. Upublisert doktorgradsavhandling. Universitetet i Tromsø. Institutt for arkeologi og sosialantropologi.
- Theander, Agge. 2002: Svärdet från offerplatsen. *Kirunatidningen*.

Takk til Asgeir Blixgård, Stein-Wiggo Bones, Torbjørn Berglund og Kjetil Letto for kildehenvisninger/bilder.

